

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE SOCIALE ȘI ALE EDUCAȚIEI**

**Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 316.772.4:373.3 (043.2)**

ROȘCA Maria

**EFICIENTIZAREA COMUNICĂRII INTERPERSONALE LA
COPIII DE VÂRSTĂ SCOLARĂ MICĂ**

REZUMAT

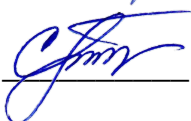
Specialitatea 511.01 – Psihologie generală

Autor:

Roșca Maria

Conducător științific:

Tolstaia Svetlana, doctor în psihologie,
conferențiar universitar

Comisia de îndrumare:

Platon Carolina, doctor habilitat în pedagogie,
doctor în psihologie, profesor universitar
Anțibor Ludmila, doctor habilitat în psihologie,
conferențiar universitar
Calancea Angela, doctor în psihologie,
conferențiar universitar

CHIȘINĂU, 2022

**Teza a fost elaborată în cadrul Școlii doctorale Științe Sociale și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova**

Comisia de DOCTORAT:

1. **Racu Jana**, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova - președinte
2. **Tolstaia Svetlana**, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova - conducător științific
3. **Anțibor Ludmila**, doctor habilitat în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova - referent oficial
4. **Bolboceanu Aglaida**, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător, Institutul de Științe ale Educației - referent oficial
5. **Cuznețov Larisa**, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat I. Creangă – referent oficial
6. **Paladi Oxana**, doctor în psihologie, conferențiar universitar – secretar științific

Susținerea va avea loc la 12 mai 2022, ora 10.00, în cadrul ședinței Comisiei de Doctorat, sala 507, blocul de studii nr. 3, Universitatea de Stat din Moldova, str. M. Kogălniceanu 65, MD-2012.

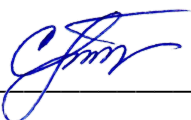
Teza de doctorat și rezumatul lucrării pot fi consultate în Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Centrală a Universității de Stat din Moldova; pe pagina web a Universității de Stat din Moldova (www.usm.md) și a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (www.anacec.md).

Rezumatul a fost expediat la ____ aprilie 2022

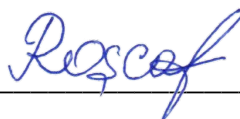
Secretarul comisiei de doctorat
PALADI Oxana, dr. conf. univ.

Conducător științific:
TOLSTAIA Svetlana, dr. conf. univ.

Autor:
ROȘCA Maria

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța problemei abordate.

Comunicarea interpersonală este o nevoie inerentă pentru realizarea deplină și valoroasă a potențialului uman. Savanții explică conceptul de comunicare ca fiind o „categorie specifică a activității umane, căreia îi revine rolul principal în stabilirea, dezvoltarea și perpetuarea relațiilor dintre persoane în diverse medii” [1, p. 10]. Această realitate solicită psihologiei contemporane trasarea și realizarea sigură a unui nou scop: eficientizarea comunicării interpersonale. Totodată, eficiența comunicării este funcție de nivelul de dezvoltare a competențelor de comunicare ale persoanelor care comunică. În această ordine de idei, comunicarea interpersonală poate fi eficientizată prin identificarea și implementarea unor repere teoretice și aplicative. Formarea competențelor de comunicare interpersonală începe timpuriu, având la fiecare vârstă specificul său. Dezvoltarea competențelor de comunicare este un proces de complexitate deosebită, în special la vârsta școlară mică - vârstă care coincide cu integrarea socială a copilului într-un grup organizat, comunicării revenind un rol major în relaționarea cu cei din jur.

Un nivel înalt al comunicării interpersonale presupune conștientizarea și autoreglarea propriilor gânduri, emoții, atitudini, precum și relaționarea asertivă cu cei din jur. În acest sens, o condiție prealabilă pentru obținerea acestor rezultate este *autocunoașterea*. Începutul educației, aprofundarea în procesul de evaluare constantă orientată social, obligă copilul să-și dezvolte propriile mijloace și criterii de autoevaluare. Treptat, evoluează capacitatea de autoobservare, abilitatea de a compara caracteristicile personale trecute și prezente.

Comunicarea interpersonală mediază și *relaționarea interpersonală*. Cercetătorii din domeniu afirmă că relațiile interpersonale se stabilesc și evoluează în baza fondului comunicării interpersonale dintre oameni, tratându-le ca alianțe psihologice conștiente și directe dintre oameni [4, 24]. Relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică se formează și se dezvoltă în baza particularităților individuale, precum și în baza tipurilor de relaționare internalizate și învățate din familie și din mediul școlar [23, 24].

Luând în considerare faptul că, în contextul Republicii Moldova, cercetări care vizează problema comunicării interpersonale raportată la autocunoaștere și relaționarea interpersonală sunt relativ puține, ne-am propus să realizăm o investigație complexă privind manifestarea acestor dimensiuni psihologice la copiii de vârstă școlară mică.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare.

Problematika privind comunicarea interpersonală și interacțiunea ei cu alte caracteristici ale personalității a preocupat mereu cercetătorii, fiind abordată într-un șir de studii psihologice, pedagogice, psihosociale.

Un rol semnificativ în studierea comunicării interpersonale și dezvoltării personale le revine cercetătorilor occidentali: J.-C.Abric, J.Bowlby, J.Burgon, D.B.Buller, V.G.Woodall, D.Goleman, E.Erikson, M.R.Hall, J.Piaget, M.Romski, R.A.Sevcik, L.Kolberg, A.Maslow, C.Rogers, B.F.Schinner, A.Ellis, A.T.Beck. Studiile realizate se referă la o gamă largă și variată de probleme, precum: procesul de comunicare, structura comunicării, tipologia comunicării, motivația comunicării, abilitățile de comunicare, comunicarea și activitatea, comunicarea și dezvoltarea personală.

Savanții ruși, Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, М.И. Лисина, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, В.В. Давыдов, И.С. Кон, К.А. Абульханова-Славская, de asemenea, și-au adus contribuția la cercetarea proceselor comunicative și relaționale. În literatura științifică de specialitate, raportată la problematica vizată, este

evidențiată relația dintre comunicare și activitate, este reliefat specificul relațiilor interpersonale la vârsta școlară mică, este conceptualizată autocunoașterea și componentele acesteia.

Analiza publicațiilor la tema dată ale autorilor din România și Republica Moldova: P.P.Neveanu, L.Șoitu, M.Golu, M.Zlate, F.Golu, S.Chelcea, U.Șchiopu, E.Verza, A.Bolboceanu, C.Platon, I.Racu, J.Racu, L.Cuznețov, A.Potâng, S.Rusnac, S.Briceag, S.Tolstaia, A.Calancea, A.Tarnovschi, scot în evidență mai multe abordări ale dimensiunilor investigate. Cercetătorii analizează importanța comunicării pentru dezvoltarea personalității, identifică particularitățile comunicării și a relațiilor interpersonale la vârsta preșcolară și adolescență, subliniază faptul că înțelegerea relațiilor interpersonale contribuie la formarea unui climat psihologic favorabil în cadrul clasei de elevi.

Cu toate acestea, problematica abordată cu referire la vârsta școlară mică se dovedește a fi mai puțin studiată. În această perioadă de vârstă nevoia de comunicare crește semnificativ, în corespundere cu cerințele activităților educaționale, extinderea contactelor sociale, participarea mai intensă a copiilor la activități comune. În acest sens, prezenta cercetare capătă o deosebită actualitate și importanță teoretică și aplicativă.

Urmare a analizei studiilor enunțate, considerăm că, în contextul autohton, nu a fost studiat suficient subiectul comunicării raportat la autocunoaștere și relațiile interpersonale la vârsta școlară mică, fapt ce justifică **problema de cercetare** a investigației.

Astfel, **obiectul cercetării** vizează particularitățile de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală la copiii de vârstă școlară mică.

Scopul cercetării constă în identificarea particularităților de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală a copiilor de vârstă școlară mică și în elaborarea unui program de intervenție psihologică în vederea eficientizării comunicării interpersonale.

Obiectivele cercetării:

- analiza literaturii de specialitate privind problema comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică;
- stabilirea metodologiei de investigare a comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică;
- identificarea particularităților privind competențele de comunicare, nivelul de autocunoaștere și relațiile interpersonale la copiii de vârstă școlară mică;
- elaborarea, implementarea și evaluarea eficienței unui program de intervenție psihologică în vederea eficientizării comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică;
- formularea concluziilor și a recomandărilor pentru psihologi, educatori, părinți și copii.

Ipotezele generale ale cercetării:

1. Există interdependențe între comunicarea verbală, autocunoașterea și relațiile interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

2. Aplicarea unui Program de intervenție psihologică orientat spre dezvoltarea abilităților de comunicare, consolidarea nivelului de autocunoaștere, stimularea relațiilor interpersonale va contribui la eficientizarea comunicării interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică.

Reperetele epistemologice ale cercetării. Cercetarea a fost realizată în baza concepțiilor, teoriilor, ideilor din domeniul psihologiei generale, pedagogiei, psihologiei vârstelor, psihologiei educației. Or, drept repere teoretice ale cercetării au servit concepțiile

/ teoriile / ideile cu privire la: comunicarea interpersonală ca factor de dezvoltare a personalității copilului; importanța comunicării interpersonale în dezvoltarea competenței de comunicare; comunicarea interpersonală ca factor generator al activității de comunicare interpersonală la copii; conceptualizarea identității umane, a atașamentului, a dezvoltării cognitive și sociale, a învățării sociale.

Metodologia cercetării științifice. În procesul investigației au fost utilizate următoarele **metode**:

- teoretice: analiza și sinteza surselor științifice, documentarea științifică, metoda ipotetico-deductivă de cercetare și interpretare a rezultatelor;
- empirice: testarea, experimentele de constatare, de formare, de validare;
- statistico-matematice de prelucrare a datelor (testul t-Student, testul F-Fișer, testul Pearson).

Rezultate științifice principale înaintate spre susținere:

- Competența de comunicare verbală permite copiilor să stabilească relații interpersonale eficiente și armonioase.
- Competențele comunicative se formează și se dezvoltă nu doar în cursul orelor, în procesul de învățare sau odată cu vârsta (7-8 ani - 10-11 ani); dezvoltarea competențelor comunicative la copii cere activități suplimentare permanente.
- Către clasa a IV-a se manifestă mai pronunțat tendința copiilor spre izolare, demonstrând că percepția adecvată a statutului lor social scade.
- Comunicarea interpersonală contribuie la dezvoltarea nivelului de autocunoaștere și autoapreciere a copiilor.

Noutatea și originalitatea științifică a cercetării. Rezultatele cercetării completează cadrul teoretico-aplicativ al problematicii investigate prin diverse abordări: *teoretice* - prezentarea informației noi privind particularitățile comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale; stabilirea profilului psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare eficientă; fundamentarea programului de intervenție psihologică orientat spre eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; *aplicative* - selectarea și argumentarea instrumentarului de cercetare; elaborarea și implementarea programului de intervenție psihologică; formularea recomandărilor pentru psihologi, educatori, părinți și copii.

Problema științifică importantă soluționată constă în identificarea particularităților de comunicare, autocunoaștere și relaționare la vârstă școlară mică, fapt ce a condiționat elaborarea unui program de intervenție psihologică, asigurând, astfel, eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Importanța teoretică rezidă în: sistematizarea cunoștințelor științifice privind comunicarea, autocunoașterea și relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică; identificarea particularităților comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică; fundamentarea programului de intervenție psihologică orientat spre stimularea abilităților de comunicare, dezvoltarea nivelului de autocunoaștere și ameliorarea relațiilor interpersonale în vederea eficientizării comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Valoarea aplicativă a cercetării constă în: selectarea unui set de instrumente cu ajutorul cărora pot fi identificate particularitățile comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; elaborarea profilului psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare interpersonală eficientă; validarea Programului de intervenție psihologică privind eficientizarea comunicării

interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; completarea bazelor de date cu metode psihodiagnostice, care pot fi utilizate de psihologi, psihologi școlari, profesori în activitatea de consiliere, în activități de dezvoltare personală și formare a competențelor de comunicare, de autocunoaștere și de ameliorare a relațiilor interpersonale; utilizarea rezultatelor cercetării în procesul de formare inițială și continuă a specialiștilor și în elaborarea cursurilor din diverse domenii ale psihologiei generale, psihologiei personalității, psihologiei vârstelor, psihologiei educaționale.

Aprobarea și implementarea rezultatelor cercetării. Rezultatele obținute au fost discutate și aprobate în cadrul Departamentului Psihologie al Universității de Stat din Moldova, în cadrul comisiilor metodice pedagogice în gimnaziul „A. Mateevici” din satul Răuțel. Rezultatele cercetării au fost prezentate în cadrul conferințelor și simpoziunilor naționale și internaționale: Conferința științifică internațională „Învățământul superior: valențe și oportunități educaționale, de cercetare și transfer inovativ”, 2016, USM; Conferința internațională de psihologie aplicată „Actualități și perspective în cercetarea psihologică”, 2018, USM; Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin Cercetare și Inovare”, ediția 2017, 2018; în articole științifice publicate în reviste de specialitate naționale și internaționale: revista științifică „Studia Universitatis Moldaviae” 2017, 2018, 2019; European Journal of Humanities and Social Sciences, scientific journal nr.4. Austria, Vienna, 2017; European Journal of Education and Applied Psychology, Austria, Vienna, 2018, 2019; научно-методический журнал «Проблемы современной науки и образования», Москва, 2016. Rezultatele științifice obținute au fost implementate în activitatea de consiliere psihologică a copiilor de vârstă școlară mică din gimnaziul „A. Mateevici”, satul Răuțel.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza conține: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie (177 titluri), 8 anexe, 35 tabele și 20 figuri. Volumul tezei este de 236 pagini, din care 141 - text de bază. Rezultatele cercetării sunt publicate în 11 articole științifice.

Cuvinte cheie: școlarul mic, comunicare, comunicare interpersonală, competențe de comunicare, autocunoaștere, autoapreciere, relații interpersonale.

CONȚINUTUL TEZEI DE DOCTORAT

În **INTRODUCERE** este fundamentată actualitatea temei, este descrisă situația în domeniul de cercetare și caracterul ei inovator, este identificată problema și obiectul cercetării, sunt formulate scopul, obiectivele și ipotezele cercetării, sunt definite metodologia cercetării, noutatea și originalitatea științifică, problema științifică soluționată, sunt determinate importanța teoretică și valoarea aplicativă a rezultatelor cercetării, este arătat modul de aprobare și implementare a rezultatelor cercetării.

În **Capitolul 1, CORELATE ALE COMUNICĂRII INTERPERSONALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ**, sunt expuse abordările teoretice ale problemei studiate cu referire la: concepțiile și teoriile privind trei dimensiuni de bază cercetate în lucrare: comunicarea verbală, autocunoașterea și relațiile interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Urmare a analizei teoretice realizate, s-a constatat că *dimensiunea comunicativă* reflectă un fenomen inclus în mod natural în dinamica proceselor sociale. Comunicarea interpersonală cuprinde: a) factorii (actorii, personajele, agenții) comunicării; distanța dintre aceștia și așezarea lor, ambele fiind importante pentru precizarea particularităților canalului de transmitere a mesajului; b) cadrul și contextul instituțional al comunicării, ceea ce imprimă, automat, un anumit tip de cod (oficial, mass-media, colocvial, didactic, secret etc.); c) situația enunțiativă (interviu, dezbateri, lecție, sesiune științifică etc.); d) repertoriile active sau latente ale emițătorilor / receptorilor; e) retroacțiunile practicate; f) factorii de bruij [5]. Prin urmare, definim comunicarea interpersonală ca fiind o activitate de socializare a oamenilor într-o situație sau într-un context social dat prin care se stabilesc legături, interacțiuni între cel puțin două persoane, fiecare venind cu gânduri, idei, sentimente, comportamente, valori, atitudini, trebuințe, scopuri, viziuni pe care le comunică celuilalt, le valorifică, le dezvoltă sau le modelează în situația comunicării și relaționării interpersonale.

Perioada miciei școlarității este o etapă calitativ nouă în dezvoltarea psihologică umană. În mica copilărie, copiii intră în stadiul operațiilor concrete, ajung la uzul rațiunii, devin capabili să gândească logic. La 7-8 ani ei posedă multe aptitudini necesare colaborării, însă, totodată, exprimarea și conduita verbală în această perioadă sunt spontane și sincere. Ei au nevoie de ajutorul, intervenția celor adulți pentru a fi educați [8]. Astfel, în formarea ansamblului de relații ale copilului își aduc aportul diferite subsisteme ale mediului: mediul familial, școlar, social în care se naște și se dezvoltă copilul. Mediul familial reprezintă primul model de relații interpersonale pentru copil după care acesta se ghidează pe parcursul interacțiunilor sale. Comunicarea copiilor cu adulții este complementară, însă, copiii au nevoie și de acest parteneriat având în vedere „nevoia de a colabora în însușirea acțiunilor practice cotidiene și în procesul de cunoaștere teoretică și practică ale unor domenii variate” [2, p.40]. După Л.С. Выготский, inițial, copilul mic învață cum să efectueze corect activitățile împreună cu adultul. Pe măsură ce copilul se dezvoltă, cercul de activități pe care le efectuează de sine stătător se lărgeste anume în baza activităților realizate inițial împreună cu adulții, devenind pentru copil resurse pentru realizarea cu succes a activităților ulterioare [19]. Relațiile cu frații și surorile își aduc și ele aportul la dezvoltarea competenței de comunicare interpersonală a școlarului mic. Modul de comunicare și relaționare cu frații și surorile este preluat mai apoi în interacțiunea socială cu semenii [14].

Specificul comunicării interpersonale la copii se evidențiază în activitățile instructiv-educative. C. Platon atenționează: „Adaptarea elevului la școală depinde de o multitudine de factori și de interacțiunea lor permanentă. Anumiți factori sunt intrinseci, alții sunt

inerenți diferitelor medii în care se află elevul sau pe care va trebui să le înfrunte: familia, principala bază de „construire” a realității; școala, locul de actualizare și dezvoltare a capacităților sale intelectuale, afective, sociale și de achiziție a cunoștințelor; societatea, în care el va trebui să se integreze” [7, p. 28]. În această perioadă intervenția cadrului didactic este foarte utilă, mai cu seamă în ceea ce privește dezvoltarea competențelor sociale ale elevilor: încurajarea copiilor pentru inițierea, stabilirea și menținerea relațiilor sociale, dezvoltarea capacității de a lucra în echipă, de a colabora cu alții, de a comunica eficient, Copiii stabilesc relații și formează grupuri împrietenindu-se cu alți copii pe care îi simpatizează, îi apreciază, cu care efectuează activități comune și alături de care învață. Relațiile cu semenii se construiesc pe bază de parteneriat și sunt ghidate de norme de egalitate, pe când cele cu părinții și profesorii rămân a fi complementare [13, p. 37]. Or, copiii își dezvoltă o serie de abilități, deprinderi și interacțiuni sociale. În opinia lui Б.Г. АНАНЬЕВ, dezvoltarea deplină a personalității copilului se realizează în comportamentul social în care atitudinea este o componentă a acesteia.

În comunicarea interpersonală se poate evidenția atitudinea personalității copilului față de sine, oameni, muncă, comunitate [17]. Totodată, se dezvoltă și *autocunoașterea*. În acest context, cercetătoarea Larisa Cuznețov consideră că autocunoașterea „solicită de la individ efort și acțiuni sistematice de studiere și optimizare a propriei condiții, a calităților de personalitate” [3, p. 26]. Autocunoașterea presupune o evaluare a abilităților, a calităților, a acțiunilor, a obiectivelor vieții și a posibilităților de realizare a acestora, precum și evaluarea propriei individualități și a statutului personal în societate. Autocunoașterea reflectă și capacitatea de autoapreciere și de autoevaluare adecvată în corespundere cu realitatea, integrând cunoștințele despre propriile particularități, caracteristici, calități fizice, psihice, sociale. Atât autocunoașterea cât și autoaprecierea încep să se dezvolte în perioada copilăriei. Totuși, odată cu admiterea copilului la școală, nivelul autocunoașterii se dezvoltă, devine mai calitativ. Copilul este conștient de sine ca parte a sistemului de relații umane [6]. Acest nivel de dezvoltare a autocunoașterii în mod direct este legat de “dezvoltarea poziției interioare a școlarului mic, poziție care include în sine transformarea situației sociale de dezvoltare, a statutului de copil în familie și societate, a stilului de viață și a relațiilor sociale. Activitatea prioritară devine învățarea – sursă de descoperiri noi și satisfacție” [21, p. 113].

М.И. Лисина [20] afirmă că odată cu încadrarea în mediul cultural creat de adulți, copilul este imediat implicat în diverse tipuri de interacțiune cu alții, devenind subiect al activității. Autocunoașterea copilului are loc sub influența a doi factori importanți: activitatea proprie de cunoaștere și relațiile cu alte persoane. În context, s-a stabilit că autocunoașterea ca fenomen psihologic presupune asumarea de către copil a propriei identități și cunoașterea acesteia prin conștientizare. Capacitatea de introspecție se formează la majoritatea copiilor doar la vârsta preadolescenței. Totodată, copiii își pot descrie gândurile și sentimentele proprii, însă această capacitate este insuficient dezvoltată” [22, p.134].

Analiza *dimensiunii relaționale* a arătat că ea reflectă raporturile dintre două sau mai multe persoane, stabilindu-se și dezvoltându-se în baza fondului comunicării interpersonale dintre indivizi. Relațiile interpersonale se prezintă ca un suport în baza căruia are loc formarea personalității, descoperirea sinelui și a celuilalt. La copiii de vârstă școlară mică stilurile de atașament, de educație, de relații stabilite în familie determină formarea identității, adaptarea lui școlară și relațiile cu semenii. Perioada miciei școlarității „dezvoltă noi tipuri de relații ce au la bază faptul că școala ca instituție socială include în clasele sale colective egale de vârstă, care parcurg programa de instruire cu un pronunțat

spirit competitiv, iar relațiile grupale sunt supuse aceluiași reguli și regulamente” [16, p.130]. În perioada miciei școlarității se produc cele mai semnificative schimbări ce țin anume de atitudini și de relațiile reciproce. În această perioadă la copii se leagă relațiile de grup, se formează părerea despre lume, despre lucrurile ce-l înconjoară. Se dezvoltă aprecierea reciprocă pe baza căreia se formează orientarea valorică a persoanei. Se profilează emoțiile și trebuințele legate de sentimentele morale față de adulți și de colegi [18]. Relaționarea interpersonală și conectarea socială sunt importante pentru bunăstarea copiilor, întrucât interacțiunile sociale ajută să-și modeleze sentimentul de sine [26]. Un copil care crește într-un mediu relațional favorabil (familiar, școlar, social) are posibilitatea să se dezvolte ca o persoană integră și echilibrată. Relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică se formează și se dezvoltă în baza particularităților individuale, precum și în baza tipurilor de relaționare internalizate și învățate în familie și în mediul școlar.

Rezumând studiul teoretic, putem conchide că anume la vârsta școlară mică comunicarea cu semenii și adulții este unul dintre factorii decisivi pentru dezvoltarea personalității. Acest lucru se datorează faptului că un copil care frecventează școala primară trece într-un nou sistem de relații interpersonale. Competența de comunicare interpersonală vizează nemijlocit personalitatea și se referă la toate activitățile la care participă copilul. Dificultățile parvenite în comunicarea copilului cu colegii, provoacă adesea o întârziere în dezvoltarea personală. Astfel, *problema științifică* conturată în cadrul acestei cercetări rezidă în necesitatea studierii particularităților comunicării verbale, a autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copii de vârstă școlară mică.

În Capitolul 2, **STUDIUL EMPIRIC AL COMUNICĂRII INTERPERSONALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ: COORDONATA CONSTATIVĂ**, sunt prezentate scopul, obiectivele și etapele experimentului de constatare. Sunt descrise metodele utilizate, sunt reflectate rezultatele obținute în cursul experimentului de constatare, este efectuată analiza acestora, în baza cărora au fost formulate un șir de concluzii.

Scopul experimentului de constatare constă în identificarea particularităților de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală la copiii de vârstă școlară mică.

Analiza abordărilor teoretice a servit drept punct de plecare pentru formularea *ipotezei generale ale cercetării*: presupunem că există interdependențe între comunicarea interpersonală, autocunoașterea și relațiile interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

În cadrul acestei etape a cercetării au fost utilizate următoarele *metode*: metoda «Capacitatea de a construi un dialog», A.M. Щетинина; metoda de autoapreciere Dembo-Rubinștein (modificată de A.M. Прихожан); metoda proiectivă René Gilles.

Prelucrarea datelor a fost realizată prin mai multe metode statistico-matematice: t - criteriul Student pentru identificarea fiabilității dintre valorile medii, metoda transformării unghiulare φ - criteriul Fisher pentru verificarea fiabilității diferențelor identificate, testul de corelație r - Pearson pentru identificarea corelațiilor dintre grupurile de indicatori.

În experimentul de constatare au participat copii din trei instituții publice de învățământ preuniversitar: gimnaziul: „A. Mateevici” din satul Răuțel; gimnaziul „D.Cantemir” din satul Pîrlița; gimnaziul din satul Mărândeni, raionul Fălești. Numărul total de subiecți – 376, dintre care 96 de elevi din clasa I, 68 – din clasa a II-a, 80 – din clasa a III-a și 132 din clasa a IV-a. Participarea copiilor la experiment a fost acordată cu părinților, conducerea instituției, psihologii școlari.

Rezultatele experimentului de constatare sunt prezentate în cele ce urmează.

1. În vederea determinării nivelului inițial de **comunicare verbală** a copiilor din clasele I-IV a fost aplicată metoda „Capacitatea de a construi un dialog”, elaborată de A.M. Щетинина. Datele obținute sunt prezentate în Figura 1.

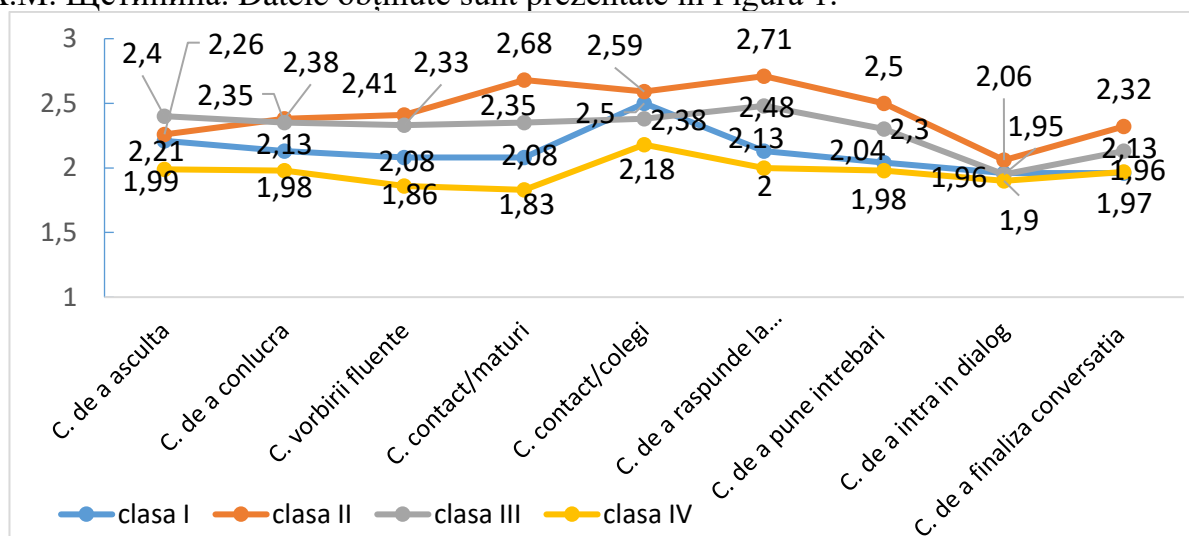

Figura 1. Manifestarea competențelor de comunicare verbală la copiii din clasele I - IV (valori medii)

La calcularea diferențelor statistice am utilizat metoda t-Student. Indicii diferențelor statistice a rezultatelor obținute de elevii din clasa I comparativ cu clasa a II-a; a III-a și a IV-a sunt prezentate în tabelul 1.

Tabelul 1. Semnificația diferenței dintre medii la caracteristicile comunicării verbale la copiii din clasele I - IV

	t-Student	Pragul de semnificație
Clasa I comparativ cu clasa a II-a		
Competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului	2,003	0,05
Competența de a contacta cu maturii	5,945	0,00
Competența de a răspunde la întrebări	4,1	0,00
Competența de a pune întrebări pe parcursul dialogului	2,974	0,00
Competența de a conlucra	2,192	0,05
Clasa I comparativ cu clasa a III-a		
Competența de a contacta cu maturii	3,045	0,00
Competența de a răspunde la întrebări	3,449	0,00
Competența de a pune întrebări	2,244	0,01
Clasa I comparativ cu clasa a IV-a		
Competența de a asculta	2,669	0,01
Competența de a contacta cu colegii	3,376	0,01
Competența de a contacta cu maturii	3,974	0,01
Competența de a răspunde la întrebări	2,989	0,05
Competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului	2,251	0,01

Analiza datelor ne-a permis să constatăm că spre sfârșitul clasei I – începutul clasei a II-a elevii deja s-au adaptat la mediul școlar și la regimul școlar. Ei au învățat să respecte

disciplina și să fie atenți pe parcursul lecției. Copiii vin în clasa I cu un vocabular modest. În clasa a II-a copiii își îmbogățesc vocabularul și manifestă capacități de comunicare mai dezvoltate. Ei lecturează mai fluent, recită mai clar și expresiv poezii, elaborează compuneri. Atunci când comunică și își expun cunoștințele vorbirea lor este mai expresivă. La copiii din clasa a III-a capacitatea de reflecție și gândire progresează. Ei au un vocabular mai bogat fapt ce le permite să comunice, să rezolve probleme, să elaboreze fraze logice, să opereze cu noțiuni din limba română și din limbile străine. În comparație cu elevii clasei I, cei din clasa a III-a conlucrează mai ușor cu învățătorul și colegii. În cadrul orelor ei comunică în mod verbal, stabilesc conexiuni cu adulții și semenii, creează dialoguri și conversații pe diverse tematici. Către clasa a IV-a copiii evoluează simțitor în ceea ce privește comunicarea verbală. Diferențele obținute între clasa I-a și clasa a IV-a le putem argumenta în modul următor: școlarii clasei I comunică și leagă relații interpersonale în cadrul activităților de învățare și de joc. Principalele medii de socializare la această vârstă sunt școala și familia. Spre deosebire de elevii clasei I-a, nivel înalt al comunicării verbale a elevilor de clasa a IV-a se manifestă atunci când aceștia comunică verbal fără să utilizeze vre-un reper (recomandările părinților și a colegilor, indicațiile învățătorului). Ei reușesc să dialogheze ușor atât cu semenii cât și cu maturii.

Totodată, urmare a identificării nivelului incipient al comunicării verbale la elevii claselor I - IV și separat pe clase: I-a, a II-a, a III-a, a IV-a, constatăm că diferențele dintre nivelul de dezvoltare a competențelor de comunicare verbal în rândul elevilor claselor I și a claselor II, III și IV, în majoritatea cazurilor, nu sunt semnificative. Deci, putem trage o concluzie că setul de cunoștințe, abilități, competențe incontestabil necesare pentru o personalitate în curs de dezvoltare, și care vor contribui suficient la formarea competențelor de comunicare precum: competența deținerii vorbirii fluente în stabilirea contactului, competența de a pune întrebări pe parcursul dialogului, competența de a intra în dialog în momentul oportun și competența de a finaliza conversația necesită o atenție deosebită și crearea unor condiții suplimentare, favorabile pentru dezvoltarea lor. Așadar, rezultatele obținute confirmă necesitatea eficientizării comunicării interpersonale printr-un program de intervenție psihologică [10, 24].

2. Pentru a determina particularitățile *autoaprecierii* la copiii de vârstă școlară mică a fost aplicată metoda de autoapreciere Dembo-Rubinștein modificată de A.M. Прихожан. Rezultatele obținute de către copiii din clasele primare sunt prezentate în figura 2.

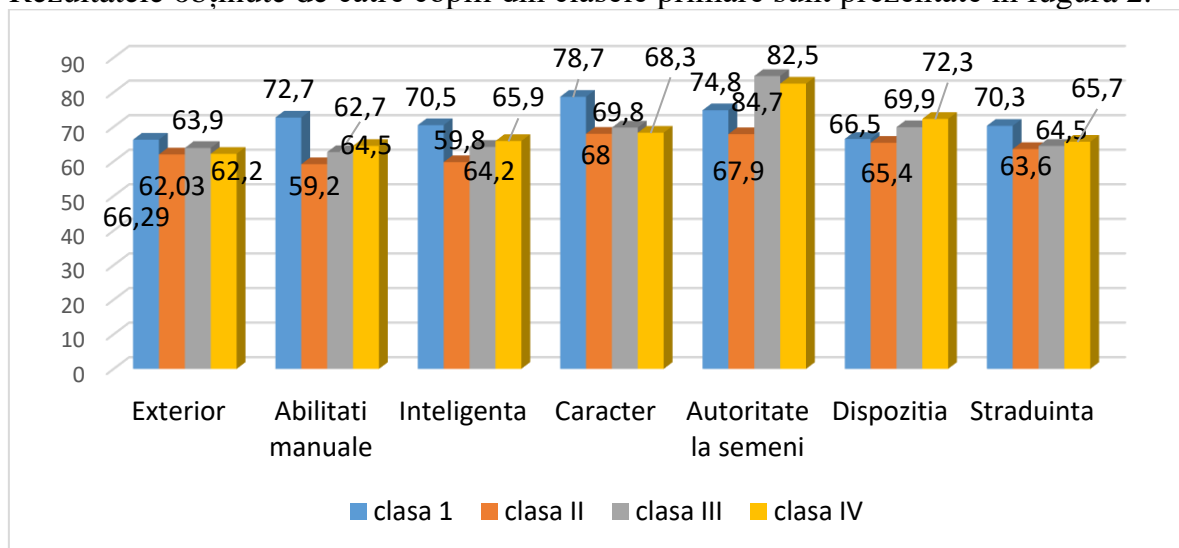

Figura 2. Manifestarea gradului de autoapreciere a calităților personale la copiii din clasele I-IV (valori medii)

Diferențele statistice obținute la compararea indicilor autoaprecierii copiilor din clasa I comparativ cu clasa a II-a, a III-a și a IV-a sunt reflectate în tabelul 2.

Tabelul 2. Semnificația diferenței dintre medii la caracteristicile autoaprecierii la copiii din clasele I - IV

Scale	t-Student	Pragul de semnificație
Clasa I comparativ cu clasa a II-a		
Abilități manuale	3,281	0,01
Inteligență	2,761	0,05
Caracter	2,763	0,05
Clasa I comparativ cu clasa a III-a		
Autoritatea la semenii	2,769	0,05
Abilități manuale	2,326	0,01
Caracter	2,385	0,01
Clasa I comparativ cu clasa a IV-a		
Abilități manuale	2,01	0,05
Caracter	3,045	0,01
Autoritatea la semenii	2,236	0,01

Fiind la începutul treptei primare de învățământ, copiii din clasa I abia învață cum să colaboreze și să împărtășească cu colegii activitățile de învățare și din timpul liber. Copiii clasei I își formează caracterul în mod treptat, prin intermediul activităților de cunoaștere și autocunoaștere, a comunicării și a interacțiunii cu mediul familial și școlar. Comparativ cu copiii clasei I, cei din clasa a II-a, manifestă un nivel mai înalt de dezvoltare a competențelor cognitive, inteligenței, a dexterității manuale. Aceste rezultate sunt obținute în cadrul activităților de învățare și în procesul de comunicare / colaborare eficientă cu adulții și semenii. În clasa a III-a copiii stabilesc deja în mod conștient interacțiuni cu semenii și înregistrează schimbări pozitive în domeniul atitudinilor, valorilor, preferințelor, opiniilor etc. Abilitățile manuale ale copiilor din clasa a IV-a sunt mai dezvoltate decât a copiilor din clasa I datorită particularităților de vârstă, a practicării activităților școlare precum și a exersării aptitudinilor speciale în cadrul activităților extrașcolare. Caracterul copiilor din clasa a IV-a este mai dezvoltat fiind influențat de stilul educativ, atașamentul față de părinți și frați, deprinderile și obișnuințele din familie. Totodată, și statutul de elev contribuie la formarea trăsăturilor de caracter - statut menținut în baza atitudinilor, valorilor, preferințelor, intereselor, performanțelor obținute până în clasa a IV-a. Considerăm că schimbările menționate se datorează, în mare parte, relaționării cu semenii și adulții în cadrul școlii, unde se creează un mediu în care copiii sunt prețuiți și apreciați așa cum sunt în realitate. Ulterior, sistemul de relaționare întemeiat pe parcursul etapei primare de învățământ devine, în anii de gimnaziu, o sursă psihologică de păstrare și stabilire a interacțiunilor noi [9].

3. Particularitățile relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mica au fost determinate în baza metodei René Gilles aplicată în clasele I-IV. Pentru verificarea ipotezei, dacă există sau nu diferențe între particularitățile relațiilor interpersonale la copiii din diferite clase primare prezentăm, în tabelul 3, în aspect comparativ, rezultatele obținute de elevii din clasele: I-a, II-a, a III-a, a IV-a.

Tabelul 3. Particularitățile relațiilor interpersonale la copiii din clasele I-IV (valori procentuale și medii)

Scalele metodei proiective René Gilles										
Norma, în %	(0-21%)		(16-32%)		(20-30%)		(0-17%)		(20-30%)	
Norma în unități naturale	0 - 3		1 - 2		2 - 3		0 - 3		2 - 5	
	Relațiile cu prietenii		Tendință spre dominare		Comunicabilitate		Izolare		Comportament social adecvat	
Clasele	%	\bar{X}	%	\bar{X}	%	\bar{X}	%	\bar{X}	%	\bar{X}
Clasa I	87,4	0,76	20,8	1,22	25	1,63	54,1	0,76	25	2,59
Clasa a II-a	91	0,71	14,7	1,66	8,8	2,37	70,4	0,65	8,7	2,94
Clasa a III-a	65	1,10	30	0,81	12,5	2,43	85	0,53	5	3,65
Clasa a IV-a	72,2	1,00	58,3	1,19	8,3	2,23	66,6	0,76	2,8	3,53

Diferențele statistice semnificative obținute la compararea indicilor medii privind relațiile interpersonale ale copiilor din clasa I - IV sunt reflectate în tabelul 4.

Tabelul 4. Semnificația diferenței dintre mediile caracteristicilor relațiilor interpersonale la copiii din clasa I - IV

Scale	t-Student	Pragul de semnificație
Clasa I comparativ cu clasa a II-a		
Tendința spre dominare	2,808	0,05
Comunicabilitatea	5,933	0,00
Clasa I comparativ cu clasa a III-a		
Relații cu prietenii	4,626	0,00
Comunicabilitatea	2,76	0,00
Tendința spre dominare	3,064	0,00
Comportament social adecvat	5,94	0,00
Clasa I comparativ cu clasa a IV-a		
Relații cu prietenii	3,772	0,00
Comunicabilitatea	6,302	0,00
Comportament social adecvat	6,227	0,00
Izolare	6,412	0,00

Relațiile cu prietenii, comunicabilitatea și comportamentul social adecvat la copiii din clasa I se formează în baza tipului de comunicare, a stilului de atașament parental, a modului de interacțiune predominant. Totodată, un rol important au factorii individuali, de mediu și modelul de interacțiune deprins în procesul instructiv-educativ care se actualizează în contextul școlar. Astfel, venind în clasa I și devenind elevi, în viața copiilor apar relații noi, reguli noi cărora ei se conformează și tind mereu să corespundă. În clasa I copiii se străduie să îndeplinească activitățile de învățare cooperând între ei și/sau fiind îndrumați de învățător. Ei sunt centrați pe propria persoană, fiind independenți unul de

altul. Ei nu se orientează spre colegi și acordă ajutor reciproc doar la indicația învățătorului. În cadrul activităților didactice și, în special, a celor psihologice, copiii au oportunitatea să-și formeze și să-și dezvolte competențele de comunicare, autocunoaștere și autoapreciere.

Însă, în clasa a IV-a, pe parcursul procesului de instruire, copiii se confruntă cu acțiunile proprii, conștientizându-le și comparându-le cu modele de conduită și norme propuse de învățător. Aceste situații presupun că ei trebuie să-și adapteze ritmul său, ritmul de studii la cel al grupului-clasă. Pe parcursul clasei a IV-a copiii învață să fie empatici, să comunice asertiv, să țină cont de dorințele proprii și de cele ale semenilor. Ei devin mai conștienți în relațiile de prietenie pe care le stabilesc, alegându-și prieteni printre semenii, reflectând la trăsăturile de caracter comune, la valori, atitudini, ocupații similare etc. Or, grupul de prieteni devine important, influențând formarea personalității copilului. În ceea ce privește comportamentul social adecvat menționăm că în clasele I copiii manifestă interes deosebit față de activitățile de învățare, dau dovadă de multă responsabilitate în îndeplinirea cerințelor școlare. Însă, către clasa a IV-a străduința unor elevi poate scădea. Acest fapt se explică prin mai multe cauze. Instruirea în clasa I se desfășoară preponderent în formă individuală. Elevii sunt permanent monitorizați de învățătorul care le predă tema, le oferă explicații, întreaga activitate de învățare fiind reglată de învățător. În clasa a IV-a activitățile se desfășoară preponderent frontal sau în grupe. Elevii învață să realizeze activitățile de învățare în mod independent sau împreună cu colegii de clasă. De menționat, că spre clasa IV se manifestă mai pronunțat tendința copiilor spre izolare. Deși, odată cu vârsta, crește conștientizarea poziției lor în grupul de semenii, spre sfârșitul acestei perioade de vârstă, gradul de adecvare a percepției statutului lor social scade. Acest lucru indică faptul că spre sfârșitul vârstei școlare primare se realizează o restructurare calitativă atât a relațiilor interumane în sine, cât și a conștientizării acestora [12, 25]. Astfel, pe parcursul dezvoltării copiii devin mai prietenoși, tendința de dominare atenuându-se, iar tipul de comunicare implimentat fiind cel asertiv.

Astfel, putem conchide că se confirmă ipoteza conform căreia la copiii din diferite clase primare există diferențe privind particularitățile comunicării verbale, autoaprecierii și a relațiilor interpersonale.

4. La următoarea etapă am verificat existența unor *relații* între următoarele constructe psihologice: comunicarea verbală, autoaprecierea și relațiile interpersonale la copiii de vârstă școlară mică. În urma analizei datelor obținute se poate afirma că copiii din clasele I și a II-a depun eforturi pentru a se adapta la noi activități educaționale, pentru a intra în relații noi atât cu adulții, cât și cu semenii. Majoritatea competențelor de comunicare verbală sunt strâns corelate cu așa parametri ai autoaprecierii precum: *străduința și inteligența*. În clasa I, parametrul *străduință* corelează cu următoarele competențe de comunicare verbală: *competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului* ($r=0,556$, $p=0,00$); *competența de a răspunde la întrebări* ($r=0,461$, $p=0,00$); *competența de a intra în dialog în momentul oportun* ($r=0,483$, $p=0,00$); *competența de a conlucra* ($r=0,403$, $p=0,00$), iar în clasa a II - *competența de a intra în dialog în momentul oportun* ($r=0,494$, $p=0,00$) și *competența de a conlucra cu maturii* ($r=0,459$, $p=0,00$). În clasa I, parametrul *inteligența* corelează cu *competența de a pune întrebări pe parcursul dialogului* ($r=0,415$, $p=0,00$) și *competența de a răspunde la întrebări* ($r=0,522$, $p=0,00$), iar în clasa a II-a - cu *competența de a răspunde la întrebări* ($r=0,45$, $p=0,00$) și *competența de a pune întrebări pe parcursul dialogului* ($r=0,439$, $p=0,00$). Dezvoltarea competenței de comunicare verbală, în special, *competența de a răspunde la întrebări*, contribuie la creșterea conștientizării de sine ($r=0,407$, $p=0,00$). Aceste corelații pot fi explicate prin faptul că la primele etape de intrare în mediul școlar elevul mic trece print-o restructurare

semnificativă. Sub influența situației școlare, la copii apare nevoia de a însuși cunoștințe și competențe pentru a îndeplini totalitatea de sarcini propuse de învățător, pentru obținerea aprobării de la profesori și colegi, precum și pentru a ocupa un anumit loc în echipă. Copilul se adaptează unui nou regim, stabilește o relație de încredere cu profesorul și colegii de clasă. Comunicarea copiilor din clasa I și a II-a cu colegii se efectuează prin prisma activităților educaționale. În procesul activităților comune la ore între copii se stabilesc noi relații. După câteva săptămâni de învățare, majoritatea copiilor din clasa I își pierd timiditatea și stingherirea ca urmare a unui număr mare de experiențe noi. Copiii încep să acorde atenție comportamentului colegului de bancă, stabilesc contacte cu colegii din clasă care îi simpatizează, care manifestă o similaritate de interese. Pe măsură ce competențele de comunicare se dezvoltă, se constituie relații stabile cu profesorii și colegii din clasă. Totodată, fiecare copil își descoperă adevăratele trăsături individuale de personalitate.

Către clasa a IV-a, coordonarea cunoștințelor copiilor despre ei înșiși, despre capacitățile și acțiunile lor reale crește. Acest lucru, la rândul său, mărturisește faptul că cunoștințele funcționează deja ca un mijloc de autoreglare. În același timp, dependența dintre abilitățile de comunicare și indicatorii autoaprecierii scade de la clasa I la clasa a IV-a. Rămâne o legătură destul de strânsă doar între *competența de a contacta cu colegii și autoritatea la semenii* ($r=0,421$, $p=0,00$). Rezultatul obținut se datorează cel mai probabil unei schimbări de atitudine față de colegi. În perioada incipientă a școlarizării, comunicarea copiilor cu colegii se bazează, în principal, pe prietenie, pe caracterul comun al circumstanțelor specifice ale vieții și al intereselor aleatorii (copiii stau într-o bancă, trăiesc în aceeași zonă, sunt interesați de filme fantastice etc.).

Către sfârșitul vârstei școlare primare, copiii devin mai independenți. Aderând la o nouă sferă de viață, plină de propriile preferințe, atitudini, valori și principii în relațiile lor cu colegii, ei evoluează și în aprecierea lor. Viața socială a copiilor, organizată de școală, formează opinia publică în rândul școlărilor mici, duce la apariția tradițiilor, obiceiurilor și regulilor școlare care sunt create sub îndrumarea învățătorului. Acest lucru poate explica, de asemenea, legăturile corelaționale strânse dintre competențele de comunicare și parametrii de relaționare interpersonală, cum ar fi *izolare (competența de a contacta cu maturii* $r=-0,604$, $p=0,00$; *competența de a pune întrebări pe parcursul dialogului* $r=-0,443$, $p=0,00$; *competența de a răspunde la întrebări* $r=-0,462$, $p=0,00$; *competența de a contacta cu colegii* $r=-0,44$, $p=0,00$) și *tendința spre dominare (competența de a intra în dialog în momentul oportun* $r=-0,727$, $p=0,00$; *competența de a concluda* $r=-0,537$, $p=0,00$). Așadar, ipoteza conform căreia există o relație între particularitățile comunicării interpersonale, particularitățile autocunoașterii și particularitățile relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică s-a adevărit [15].

Generalizând această secvență a cercetării putem afirma că competențele de comunicare interpersonală, de autoapreciere adecvată și particularitățile relațiilor interpersonale a copiilor de vârstă școlară mică se manifestă intens în cadrul procesului de instruire, a tipurilor și a modurilor de relaționare cu adulții, a grupurilor formate cu semenii. Școlarii mici își desfășoară activitatea urmând modelul educațional al familiei și al învățătorului, orientându-se după exemplele acestora. În perioada miciei școlarități, în baza activităților de învățare, copiii dezvoltă competența de a asculta, de a colabora, de a comunica clar și asertiv cu adulții și semenii, de a răspunde și de a adresa întrebări, de a se adapta comunicării, situației de învățare și de a încheia în mod potrivit comunicarea interpersonală. Relațiile interpersonale stabilite cu colegii le ajută să se socializeze, să coopereze, să reflecteze și să-și autoregleze conduita, să rezolve conflicte și să devină lideri.

5. Rezultatele obținute în urma realizării *experimentului constatativ* ne-au permis să elaborăm *Profilul psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare interpersonală eficientă*. Analiza realizată a contribuit la determinarea zonei proxime de dezvoltare a capacităților de comunicare interpersonală și la elaborarea unui program de dezvoltare a acestora la copiii de vârstă școlară mică.

În această ordine de idei, copiii au fost divizați în două grupe, după nivelul general al *comunicării verbale*, constatat conform rezultatelor metodei aplicate în cadrul prezentului studiu (*Capacitatea de a construi un dialog*, elaborată de A.M. Щетинина). Am comparat rezultatele obținute de elevii cu nivel înalt al comunicării verbale din clasa I, cu rezultatele elevilor cu nivel înalt al comunicării verbale din clasa a IV [11].

Astfel, în clasa I, dat fiind faptul că copiii încă nu dispun de o atenție voluntară destul de dezvoltată, atât *competența de a asculta cât și competența de a conlucra* de asemenea sunt slab dezvoltate. Către clasa a IV-a *competența de a asculta* evoluează și concomitent cu capacitatea de a aștepta (de a avea răbdare), facilitează procesul de comunicare, înțelegere și relaționare mai eficientă cu adulții și semenii (*competența de a asculta* $t=2,925$, $p=0,00$). Astfel, în clasa a IV-a copiii înțeleg punctul de vedere al semenilor și țin cont de opinia lor, fapt ce facilitează și capacitatea de a conlucra (*competența de a conlucra* $t=1,955$; $p\leq 0,05$). *Competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului* se dezvoltă inclusiv în cadrul procesului de învățământ, în urma însușirii programului de studii ($t=2,985$, $p=0,00$). Totodată, către clasa a IV-a copiii se detașează de adulți și devin mai apropiați de prieteni. Deși continuă să aibă încredere în adulți, ei conștientizează și selectează ce să le comunice. Deosebiriile dintre aceste două grupe de copii se manifestă și în diferențele statistice obținute la scala *competența de a contacta cu maturii* ($t=4,688$; $p=0,00$). În clasa I copiii cu nivel înalt al comunicării verbale dau răspunsuri simple, sincere și spontane (scala *competența de a răspunde la întrebări*); în clasa a IV-a copiii cu nivel înalt al comunicării verbale dau răspunsuri sub formă de sinteze, ipoteze sau concluzii ($t=4,733$; $p=0,00$).

Considerăm că diferențele obținute la scalele *competența de a asculta*, *competența de a conlucra*, *competența de a contacta cu maturii*, *competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului și competența de a răspunde la întrebări*, în mare parte, se datorează procesului de învățare, activității elevilor la școală, îndeplinirii sarcinilor școlare. Iar lipsa diferențelor semnificate la scalele *competența de a contacta cu colegii*, *competența de a pune întrebări*, *competența de a intra în dialog în momentul oportun și competența de a finaliza conversația* denotă faptul că nu toate abilitățile se dezvoltă doar în cursul orelor, în procesul de învățare, sau doar odată cu vârsta (7-8 ani - 10-11 ani). Or, dezvoltarea competențelor comunicative la copii necesită și activități suplimentare.

Caracteristicile *autoaprecierii* la copiii cu nivel înalt al comunicării verbale din clasele I comparativ cu clasele a IV-a au fost stabilite prin intermediul metodei Dembo-Rubinștein [15, p.277-281].

Copiii cu nivel înalt al comunicării verbale din clasa I, în general, sunt îngrijiți și ordonați. Totodată, ei au nevoie de explicații cu privire la anumite reguli de conduită. Copiii din clasa a IV-a sunt deja mai autonomi, mai ordonați și soluționează independent problemele cu care se confruntă. Astfel, supravegherea părinților și a învățătorului în realizarea diverselor activități devine mai puțin necesară. Îngrijind de sine potrivit vârstei și particularităților individuale, școlarii mici își formează și își mențin și o imagine de sine pozitivă. Imaginea de sine, respectul de sine, facilitează comunicarea și relaționarea cu cei din jur. Aceste diferențe s-au reflectat și în indicii statistici obținuți la scala *exterior* ($t=1,694$; $p\leq 0,05$) și la scala *caracter* ($t=2,084$, $p\leq 0,05$). În clasa I, copiii cu nivel înalt al

comunicării verbale se conduc de exemplul părinților și al învățătorului. Copiii ai căror părinți sunt binevoitori, prietenoși, ajută oamenii, au grijă de vecini și colegi, realizează acte de caritate, acești copii se comportă și procedează la fel. În clasa a IV-a, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale manifestă un comportament exemplar și își dezvoltă autonomia morală și trăsăturile pozitive de caracter. Datele obținute privind diferența în manifestarea trăsăturilor, calităților, atitudinilor copiilor din clasa I comparativ cu copii din clasa a IV-a sunt statistic semnificative. În clasa I, la vârsta de 7-8 ani, copilul devine capabil să se socializeze și să se adapteze grupului de semeni. Printre semeni el întâlnește primele modele de conduită socială deosebite de modelele de conduită familială. Copiii cu nivel înalt al comunicării verbale tind să obțină un statut în grupul-clasă. Ei devin receptivi și dispuși să stabilească relații de colegialitate și prietenie. În clasa a IV-a, la vârsta de 10-11 ani, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale au deja prieteni, atât din mediul școlar, cât și din cel social. Ei își aleg în calitate de prieteni semenii care au același tip de gândire, aceleași atitudini, valori, preferințe și interese. Aceste prietenii sunt valoroase și veritabile. Aspectele și particularitățile enumerate reprezintă premisa viitoarelor relații de prietenie. Pe parcursul a patru ani de școală relațiile de colegialitate și prietenie se consolidează. Diferențele le observăm și la nivel statistic (scala *autoritatea la semeni* $t=3,131$, $p=0,00$). În clasa I, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale sunt entuziasmați de multitudinea de rechizite colorate, de manualele școlare, de informația acumulată, de competențele aplicate. În clasa a IV-a, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale, pe lângă competențele pe care le însușesc la disciplinele din curricula de învățământ, își dezvoltă și metodele, strategiile de învățare care le ajută să obțină succese, iar în cadrul activităților opționale ei au posibilitatea să-și dezvolte și aptitudinile speciale. Deosebirile în plan cognitiv, afectiv și comportamental se confirmă și prin diferențele de ordin statistic (scală *străduința*, $t=3,941$, $p=0,00$).

Particularitățile *relațiilor interpersonale* a copiilor cu nivel înalt al comunicării verbale din clasa I, comparativ cu copiii din clasa IV-a, au fost identificate prin intermediul metodei René Gilles.

În cadrul analizei rezultatelor au fost stabilite diferențe semnificative la scala *relații cu prietenii* ($t=6,244$; $p=0,00$). În clasa I, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale se socializează, însă, leagă relații de prietenie preponderent cu colegii de bancă, axându-se mai mult pe activitățile practice pe care le pot realiza împreună. Scala *comunicabilității* se manifestă prin: deschidere, sinceritate, comunicare pozitivă cu semenii. În cadrul conversațiilor ei formulează enunțuri care indică înțelegere, curiozitate, acceptare și sincronizare cu persoanele asemănătoare. Către clasa a IV-a, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale, dat fiind faptul că au crescut și și-au dezvoltat abilitățile sociale, pot deja înțelege o situație de comunicare, pot identifica și interpreta reacțiile proprii și pe cele ale prietenilor. Ei acceptă schimbările de situație și sunt dispuși să identifice un compromis. Copiii din clasa a IV-a sunt conștienți de efectul cuvintelor și le potrivesc cu grijă în diverse enunțuri ținând cont și de context (casă, școală, societate). Ei sunt diplomați și îi lasă pe semeni să-și exprime primii opinia, să conducă o activitate, să propună subiectul conversației (scala *comunicabilitatea*, $t=7,818$; $p=0,00$). În clasa I, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale tind să respecte disciplina, ascultă învățătorul, sunt amabili cu colegii de clasă, se conduc de normele sociale, respectă regulile de siguranță în orice context și tind să fie grijulii în relaționarea cu semenii. În clasa a IV-a, copiii cu nivel înalt al comunicării verbale sunt organizați, se conduc de normele și criteriile de reglementare a ordinii în familie, la școală, în societate (scala *comportamentul social adecvat*, $t=9,039$; $p=0,00$).

În conformitate cu concepțiile și ideile centrale ale teoriilor științifice prezentate în Capitolul I, și drept urmare a analizei rezultatelor cercetării empirice a comunicării interpersonale, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale, am elaborat profilul psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare interpersonală eficientă (figura 3).

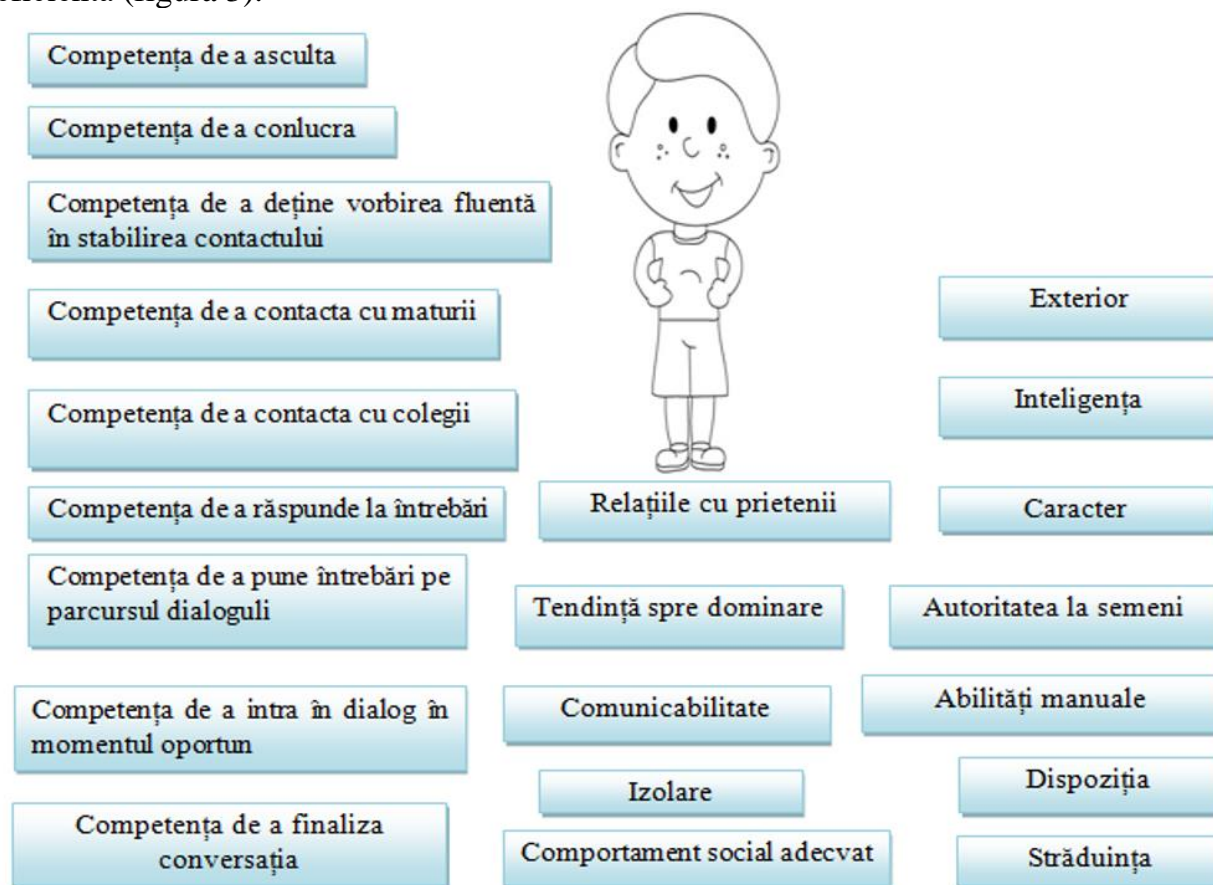

Figura 3. Profilul psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare interpersonală eficientă

În cadrul comunicării interpersonale, copilul de vârstă școlară mică ascultă activ, este empatic și manifestă acceptare necondiționată a interlocutorului. Conlucrând cu adulții și semenii, școlarul mic se conduce de reguli, valori și norme. Conlucrând în perechi / grup cu adulții sau semenii adresează întrebări, răspunde clar, acceptă critici și aprecieri. Școlarul mic care deține competența de a vorbi fluent, utilizează cuvinte corecte, potrivite, în formularea enunțurilor și a afirmațiilor, utilizează pronumele personal *eu*, elaborează enunțuri afirmative, empatic, stabilește ușor conexiunea și relațiile interpersonale cu cei din jur. În realizarea activităților, școlarul mic se informează și argumentează propriile opinii, ascultând și acceptând totodată sfaturile părinților. Iar drept rezultat al comunicării eficiente dintre părinte și copil, școlarul mic învață să colaboreze, să ajungă la un compromis sau să se acomodeze situației de comunicare. El colaborează, adresează întrebări, clarifică sau află detalii despre subiectul comunicării, oferă semenilor conexiune inversă obiectivă, pozitivă, oferind idei și variante alternative de soluționare a problemelor. Școlarul mic care comunică eficient răspunde clar, onest și concret la întrebările primite, fiind atent la întrebările interlocutorului (adulții/semenii); adresează întrebări, se acomodează subiectului de dialog, utilizând canalele de comunicare specifice interlocutorului.

Copilul de vârstă școlară mică care comunică eficient își apreciază exteriorul în corespundere cu realitatea. Se îngrijește și promovează un stil de viață sănătos. Are o capacitate superioară de înțelegere. Este motivat având o atitudine pozitivă față de învățare. Aptitudinile lui generale și cele speciale sunt bine dezvoltate. Comunicând cu adulții, școlarul mic îndeplinește regulile din familie, școală, societate. El are voință, este ambițios, responsabil; își autoreglează și ajustează ideile, emoțiile și comportamentele la cele ale adulților sau semenilor. Are priceperea de a se adapta ușor diverselor activități din mediul familial, școlar și social. Este perseverent, are capacitatea de a-și concentra atenția pe perioade de timp îndelungat pentru a ajunge la finalitățile propuse. Are o gândire clară, flexibilă și creativă. Preferă exercițiile, problemele de logică, jocurile intelectuale, artele frumoase. În cadrul orelor practice de Educație Tehnologică explică utilitatea, calitatea articolelor confecționate. Școlarul mic care comunică eficient trăiește și exprimă emoții pozitive: bucurie, recunoștință, calmitate, interes, speranță, mândrie, amuzament, inspirație, venerație, iubire, tolerând și acceptând, totodată, frustrarea, tristețea, dezamăgirea.

Relațiile interpersonale ale școlarului mic sunt stabilite în baza modelului de relaționare eficientă a copilului cu un adult semnificativ. În relațiile cu semenii este autentic, încrezut, obiectiv, flexibil, creativ – calități care îi permit să obțină statutul de lider în grupul de semenii. Își autoreglează comportamentul și dozează efortul în efectuarea activităților. Își orientează potențialul intelectual, emoțional și social în efectuarea activităților. Este empatic, suportiv, tolerant în comunicarea și relaționarea cu adulții și semenii. Își autoreglează și exprimă emoțiile în mod adecvat. Copilul de vârstă școlară mică care comunică eficient este tacticos, disciplinat, respectă regulile din mediul familial, școlar și social. El ia în considerare ce îi comunică părinții, învățătorul, colegii, apoi exprimă clar și coerent întrebările, opiniile, intențiile personale. Se comportă adecvat, ține cont de obiectivele comune, normele și valorile din cadrul grupului-clasă. Colaborează cu învățătorul, colegii și prietenii în situațiile de învățare, muncă și joc. Este responsabil pentru ceea ce realizează individual și în grup. Deține un set de reguli și principii de conduită după care se ghidează în acțiunile sale [11]. Totodată, competența de comunicare necesită o dezvoltare permanentă, în special la copiii cu nivel scăzut al comunicării verbale. Eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică poate servi drept bază de interacțiune și socializare efectivă la viitoarele etape de vârstă.

În Capitolul 3, **PROGRAMUL DE EFICIENTIZARE A COMUNICĂRII INTERPERSONALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ**, este expus designul și metodologia demersului formativ, este caracterizat lotul de subiecți experimentali, sunt specificate obiectivele, principiile și structura *Programului de eficientizare a comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică*.

În realizarea Programului de intervenție psihologică ne-am bazat pe principiile abordării cultural-istorice (Л.С. Выготский; В.В. Давыдов; А.Н. Леонтьев; Д.Б. Эльконин), pe principiul individualizării, expus în psihologia analitică (C.Jung), pe concepțiile psihologiei umaniste (C.Rogers), pe ideile nevoii de autoactualizare (A.Maslow), pe teoria interacționistă de dezvoltare a eul-ui în relațiile interpersonale (Ch.Cooley, G.Mead), pe ideile autorilor din Republica Moldova cu privire la dezvoltarea personală și imagina de sine (I.Racu, A.Bolboceanu, L.Cuznețov, S.Rusnac, O.Paladi, S.Tolstaia). În conformitate cu aceste viziuni, în cadrul Programului de intervenție psihologică au fost aplicate metode și tehnici care au contribuit la dezvoltarea cunoașterii de sine, la conștientizarea propriei individualități și a experienței subiective unice.

Scopul programului de intervenție psihologică constă în eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Ipoteza înaintată și verificată în acest compartiment al cercetării este: aplicarea unui program de intervenție psihologică orientat spre dezvoltarea abilităților de comunicare, consolidarea nivelului de autocunoaștere și stimularea relațiilor interpersonale contribuie la eficientizarea comunicării interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică.

Obiectivele programului de intervenție psihologică vizează: dezvoltarea competențelor de comunicare eficientă cu adulții și semenii; stimularea dorinței de autocunoaștere și înțelegere a lumii sale interioare; formarea competențelor de relaționare interpersonală, bazate pe înțelegerea și analiza conduitelor proprii și ale semenilor.

Grupul experimental de copii din clasa I a fost format din 9 copii, iar cel din clasa a IV – din 8 copii din „Gimnaziul „Alexei Mateevici”, localitatea Răuțel, r-nul Fălești. Programul de intervenție psihologică a cuprins 20 de ședințe, durata unei ședințe fiind de 45 minute.

Programul de intervenție psihologică s-a desfășurat în trei etape:

1. *Etapa orientativ-psihodiagnostică* (2 ședințe). Obiectivele principale ale acestei etape au vizat: prezentările copiilor, comunicarea așteptărilor, formarea coeziunii grupului, elaborarea normelor de grup, motivarea participării copiilor la ședințe, stimularea competențelor și resurselor comunicative ale copiilor. Activitățile preconizate au urmărit scopul de a spori și a stimula comunicarea interpersonală, cunoașterea sinelui, înțelegerea și consolidarea conceptului *Eu*, cunoașterea și acceptarea celorlalți, coeziunea grupului, inițierea conversațiilor și a exprimării libere, spontană și sinceră.

2. *Etapa principală* (16 ședințe). Această etapă a avut drept scop formarea și dezvoltarea unor competențe și abilități de comunicare eficientă cu semenii prin dezvoltarea competenței și a abilităților de a asculta, a conlucra, a interacționa asertiv cu adulții și semenii.

La această etapă au fost realizate activități orientate spre:

- antrenarea competențelor sociale prin exersarea competențelor de comunicare eficientă cu adulții și semenii; prin atingerea unui anumit nivel de armonie în privința gândurilor, emoțiilor și comportamentelor; prin gestionarea emoțiilor negative;
- formarea abilităților de acceptare a feedback-ului, de conștientizare a calităților personale și ale semenilor, de acceptare a limitelor și de menținere a stărilor de bine și confort psihologic;
- dezvoltarea competențelor de relaționare interpersonală prin înțelegerea și analiza conduitelor proprii și a conduitelor semenilor; prin extinderea flexibilității conduitelor, prin dezvoltarea capacităților de modificare a comportamentelor nefuncționale și de înlocuirea lor cu modele de conduită funcțională; prin exersarea capacității de a se adapta la cerințele de acasă, de la școală și din societate.

3. *Etapa finală* (2 ședințe). Conținutul principal al acestei etape prevede rezumarea activității, stabilirea unor bilanțuri, integrarea informației obținute.

Activitatea ulterioară a fost orientată spre elucidarea schimbărilor manifestate de către subiecții din grupa experimentală, drept rezultat al participării lor la programul de intervenție psihologică. Au fost identificate diferențele privind caracteristicile comunicării verbale, autoaprecierii și a relațiilor interpersonale. Rezultatele statistic semnificative pentru grupul experimental din **clasa I** sunt prezentate în tabelul 5.

Tabelul 5. Diferențele privind caracteristicile comunicării verbale, a autoaprecierii și a relațiilor interpersonale (grupul experimental, clasa I, test – retest)

Scale	t-Student	Pragul de semnificație
Competența de a conlucra	-5,164	0,00
Competența de a răspunde la întrebări	-5,164	0,00
Competența de a pune întrebări	-4,183	0,00
Competența de a intra în dialog în momentul oportun	-3,987	0,01
Competența de a finaliza conversația	-3,714	0,01
Inteligența	-3,174	0,00
Dispoziția	-2,312	0,05
Străduința	-2,626	0,01
Autoaprecierea	-2,978	0,01
Relațiile cu prietenii	-4,405	0,00
Tendința spre dominare	-2,469	0,01
Comunicabilitatea	-3,986	0,01
Comportamentul social adecvat	-14,03	0,00

Comunicarea verbală. Potrivit rezultatelor, la etapa *testării*, subiecții experimentali au obținut o medie generală de 12,3 puncte (nivel scăzut de comunicare verbală), iar la etapa *retestării* subiecții experimentali au obținut o medie generală de 16,6 (nivel mediu de comunicare verbală) [24]. Astfel, la etapa *testării*, copiii din grupa experimentală au demonstrat un nivel scăzut al capacității de a conlucra în cadrul activităților în perechi și în grup, de a se ghida de criteriile sau condițiile activităților, de a urma regulile comune ale clasei. Subiecții experimentali nu erau pe deplin capabili să se acomodeze la ritmul de lucru al colegilor, să cedeze, să coopereze pentru a realiza activități comune. Nu erau destul de atenți, flexibili și sensibili în colaborarea cu semenii. Nu puteau să redea prin cuvinte ceea ce gândeau, simțeau și intenționau să facă, fapt ce genera comportamente de autoapărare, refuz sau evitare. Însă, drept rezultat al aplicării programului de intervenție psihologică, la etapa *retestării*, a fost constatată o creștere semnificativă a capacității de a comunica eficient: *de a colabora* ($t=-5,164$; $p=0,00$); *de a răspunde la întrebări* cu privire la activități, ocupații, opinii, idei, sentimente ($t=-5,164$; $p=0,00$); *de a adresa întrebări* și a explora contextul situațiilor de comunicare interpersonală ($t=-4,183$; $p=0,00$); *de a solicita acordul semenilor înainte de a se alătura unei activități*, *de a se implica și a coopera cu semenii* în realizarea activității ($t=-3,987$; $p\leq 0,01$); *de a sumariza esența unei conversații*, *de a formula concluzii simple și de a utiliza formule de politețe pentru încheierea unei conversații* ($t=-3,714$; $p\leq 0,01$).

Autoaprecierea. Potrivit rezultatelor, la etapa *testării*, subiecții experimentali au obținut o medie generală de 47 puncte (nivel scăzut de autoapreciere), iar la etapa *retestării* subiecții experimentali au obținut o medie generală de 59 puncte (nivel mediu de autocunoaștere) [26]. Activitățile realizate în cadrul programului au avut scopul de a dezvolta la copii o autoapreciere obiectivă și autentică. Aceștia au învățat să identifice asemănările dintre ei și semenii, precum și diferențele pe care să le accepte și să le tolereze. Copiii au exersat diverse modalități de exprimare a opiniilor proprii și de ascultare cu înțelegere și empatie a opiniilor colegilor. Astfel, la etapa *retestării*, subiecții experimentali au demonstrat rezultate care indică o creștere semnificativă a *nivelului de autoapreciere* ($t=-2,978$; $p\leq 0,01$). Copiii au învățat cum să reacționeze și să se detașeze de problemă

(*dispoziția* $t=-2,312$; $p\leq 0,05$); cum să identifice soluții, cum să acționeze cumpătat și într-un mod mai autonom doar ghidându-se de recomandările adulților (*inteligenta* $t=-3,174$; $p=0,00$); cum să stabilească și să îndeplinească împreună cu semenii pașii de realizare a unei activități (*străduința* $t=-2,626$; $p\leq 0,01$).

Relațiile interpersonale. Pe parcursul programului de intervenție psihologică toți copiii din grupul experimental și-au dezvoltat următoarele abilități: să asculte cu atenție și să fie amabili (*tendința spre dominare* $t=-2,469$; $p\leq 0,05$), să comunice asertiv (*comunicabilitatea* $t=-3,986$; $p\leq 0,01$), să conlucreze cu colegii din clasă (*relatii cu prieenii* $t=-4,405$; $p=0,00$), să-și autoregleze conduita, să relaționeze pozitiv cu semenii, să accepte opinii diferite, să se conformeze regulilor clasei (*comportamentul social adecvat* $t=-14,03$; $p=0,00$).

Considerăm că rezultatele obținute își găsesc explicația în caracteristicile vârstei și specificul învățământului școlar. În clasa I copiii fac cunoștință cu învățătorul, colegii, sala de clasă și regulile de conduită (poziția în bancă, atenția la ore, oferirea răspunsurilor la ore). Totodată, grație programului de intervenție psihologică, copiii din grupul experimental au avut posibilitatea să exerseze și, respectiv, să-și formeze conduite prosociale de remediere a situațiilor tensionate, de înțelegere a punctului de vedere al semenilor - conduite pozitive care necesită o continuă dezvoltare prin intermediul diverselor metode educative și programe de socializare asertivă.

Rezultatele statistice semnificative pentru grupul experimental din *clasa IV* sunt prezentate în tabelul 6.

Tabelul 6. Diferențele privind caracteristicile comunicării verbale, a autoaprecierii și a relațiilor interpersonale (grupul experimental, clasa IV, test – retest)

Scale	t-Student	Pragul de semnificație
Competența de a asculta	-3,358	0,00
Competența de a deține vorbirea fluentă	-3,761	0,01
Competența de a contacta cu maturii	-3,761	0,00
Competența de a contacta cu colegii	-3,761	0,00
Competența de a răspunde la întrebări	-2,529	0,01
Competența de a pune întrebări	-5,745	0,00
Competența de a intra în dialog în momentul oportun	-4,304	0,00
Competența de a finaliza conversația	-6,293	0,00
Relațiile cu prietenii	-2,847	0,05
Tendința spre dominare	-3,361	0,01
Comunicabilitatea	-3,738	0,00

Comunicarea verbală. Inițial, majoritatea copiilor din grupul experimental erau emotivi, agitați, neatenți, nerăbdători, visători, dezordonați în activitățile de învățare și în conduită. Drept rezultat al aplicării programului de intervenție psihologică, copiii din grupul experimental au demonstrat un șir de progrese. Ei și-au consolidat *competența de a asculta* cu mai multă răbdare, empatie și compasiune mesajele și opiniile semenilor; și-au dezvoltat o conduită mai serioasă și mai responsabilă în relaționarea cu adulții și semenii ($t=-3,358$; $p=0,00$); au învățat să identifice stările, trăirile, experiențele colegilor și să *comunică mai fluent* ($t=-3,761$; $p=0,00$); au învățat să *asculte adulții*, să le înțeleagă punctul de vedere, identificând similitudini, argumente, diferențe și preferințe comune ($t=-3,761$; $p=0,00$); și-au dezvoltat inteligența emoțională și cea socială, au învățat să-și formuleze

gândurile, să-și exprime emoțiile, să-și descrie trăirile în *relațiile cu colegii* ($t=-3,761$; $p=0,00$); au deprins să identifice mai multe resurse posibile pentru a rezolva în mod creativ probleme și să comunice mai puțin conflictogen cu adulții și semenii ($t=-2,529$; $p\leq 0,01$); și-au consolidat *competența de a adresa întrebări* ($t=-5,745$; $p=0,00$) și de a coopera, *alăturându-se contextului comunicării* în momentul oportun ($t=-4,304$; $p=0,00$); au învățat să-și exprime respectul și considerația față de adulți și semenii, *să finalizeze* discuțiile la moment potrivit ($t=-6,293$; $p\leq 0,00$).

Autoaprecierea. Potrivit rezultatelor, la etapa *testării*, subiecții experimentali au obținut o medie generală de 65 puncte (nivel mediu de autoapreciere), iar la etapa *retestării* subiecții experimentali au obținut o medie generală de 63 puncte (nivel mediu de autocunoaștere). Astfel, am constatat că la această etapă în grupul experimental format din copiii clasei a IV-a nu s-au produs schimbări statistice semnificative. Aceste rezultate se pot datora particularităților de vârstă. Conștiința de sine la copiii de vârstă școlară mică se dezvoltă treptat. Cu vârsta ei devin mai critici și mai exigenți. Copiii din clasa a IV-a resimt mai dureros și mai stresant tranziția perioadei preadolescente. La această vârstă ei se compară cu semenii privitor la competențele școlare și aspectul fizic. Ei se autoapreciază în baza cunoștințelor personale, a experiențelor de socializare și a aprecierilor adulților și a semenilor. Schimbările din perioada preadolescenței duc la stres psihologic și fizic, fapt ce poate genera trăiri și sentimente negative, cauzând și o autoapreciere scăzută. Totodată, considerăm că un program de intervenție psihologică pentru copiii din clasa a IV-a este necesar. Un asemenea program trebuie să includă atât informații privind particularitățile vârstei preadolescente și adolescente, cât și activități și tehnici de dezvoltare a capacității de autocunoaștere; de stimulare a unei poziții de observator independent în raport cu sine; de formare a unei imagini de sine pozitive.

Relațiile interpersonale. În cadrul programului de intervenție psihologică subiecții experimentali și-au format deprinderi de comportament prosocial și *atitudine prietenoasă* în comunicarea cu semenii ($t=-2,847$; $p\leq 0,05$); și-au dezvoltat abilitățile de comunicare asertivă și coordonare a acțiunilor proprii pentru a realiza activități în perechi sau în grup (*comunicabilitatea* $t=-3,738$; $p=0,00$), să înțeleagă punctul de vedere al interlocutorului, să acorde sprijin emoțional colegilor, să accepte și să exprime opinii diferite, să colaboreze la realizarea activităților comune (*tendința spre dominare* $t=-3,361$; $p\leq 0,01$).

Generalizând cele expuse, putem conchide că aplicarea programului de intervenție psihologică, orientat spre eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică, generează o dinamică pozitivă a competențelor de comunicare, a nivelului autocunoașterii și a relațiilor interpersonale. Astfel, a fost stabilită o creștere semnificativă a valorii indicatorilor la toate caracteristicile comunicării verbale. Comunicarea interpersonală a generat la copii dezvoltarea nivelului de autocunoaștere și autoapreciere. Prin intermediul programului de intervenție psihologică s-a contribuit la îmbunătățirea relațiilor cu semenii și la ameliorarea relațiilor interpersonale în general. Schimbările semnificative din cadrul experimentului formativ atestă veridicitatea obiectivelor înaintate, conform cărora dezvoltarea competențelor de comunicare eficiente cu semenii și adulții contribuie la stimularea autocunoașterii și înțelegerea lumii interioare, precum și la formarea competențelor de relaționare interpersonală, bazate pe analiza conduitelor proprii și ale semenilor, ceea ce ameliorază relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza rezultatelor teoretice și aplicative ne-a permis să formulăm următoarele **concluzii generale**.

1. Prin argumentarea științifică susținută s-a stabilit că există interdependențe între comunicare, învățare și dezvoltarea copilului. Tipurile de comunicare, comportamentele internalizate manifestate de copil în interacțiunea cu alții, reprezintă atât premisă cât și rezultatul comunicării copilului cu instituțiile responsabile de educația lui: familia, școala, societatea. Relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică se stabilesc preponderent în baza activității de comunicare interpersonală, a activităților instructiv-educative și de joc (Capitolul 1) [10, 25].

2. Rezultatele obținute indică interdependența între competențele de comunicare, nivelul de autocunoaștere și particularitățile relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică. Copiii care dețin competența de comunicare sunt mai sociabili și responsabili, colaborează cu colegii, respectă reguli de comportament, prelucrează eficient informația și dezvoltă competența de comunicare verbală. Ei sunt flexibili, conversează cu ușurință cu semenii, conlucrează cu semenii și adulții în cadrul activităților de comunicare verbală, învățare, muncă și joc. Ei răspund în mod ingenios, creativ și interesant la întrebări și adresează întrebări care stimulează curiozitatea și entuziasmul interlocutorilor. Competența de comunicare verbală permite copiilor să stabilească relații interpersonale eficiente și armonioase (Capitolul 2) [12, 23, 24, 26].

3. Nivelul de autocunoaștere și autoapreciere a identității personale la copiii de vârstă școlară mică este în proces în dezvoltare. La vârsta de 7 ani copilul se autoapreciază prin prisma evaluărilor adulților și a semenilor. Capacitatea de reflecție obiectivă și profundă asupra sinelui este mai evidentă la vârsta de 8-9 ani. În această perioadă este necesară includerea copiilor în diferite activități, programe de training în vederea dezvoltării și consolidării autocunoașterii, autoaprecierii, stimei de sine (Capitolul 2) [9, 14, 15, 21].

4. Specificul comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică se evidențiază în cadrul activităților instructiv-educative. Însă, competențele comunicative se formează și se dezvoltă nu doar în cursul orelor, în procesul de învățare sau odată cu vârsta (7-8 ani - 10-11 ani). Dezvoltarea competențelor comunicative la copii cere și activități suplimentare permanente (Capitolul 3) [10, 15].

5. Programul de intervenție psihologică în vederea eficientizării comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică dezvoltă competențele de comunicare eficientă cu adulții și semenii, consolidează nivelul de autocunoaștere și înțelegere a lumii sale interioare, contribuie la analiza conduitelor personale și a semenilor, stimulează relațiile interpersonale. Totodată, procesul de eficientizare a comunicării interpersonale necesită o continuă stimulare prin aplicarea diverselor strategii formative și dezvoltative (Capitolul 3) [11].

În temeiul **concluziilor generale** au fost elaborate următoarele **recomandări**:

1. Utilizarea rezultatelor cercetării în procesul de formare inițială și continuă a specialiștilor în domeniile psihologiei, psihopedagogiei, educației.

2. Organizarea seminarelor informative și a programelor de intervenție psihologică pentru psihologii practicieni, consilieri, cadre didactice, educatori.

3. Implimentarea rezultatelor obținute în activitatea de consiliere a familiilor cu copii care manifestă dificultăți de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală.

4. Utilizarea rezultatelor cercetării în elaborarea materialelor informative cu privire la particularitățile de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală a copiilor de

vârstă școlară mică. Asigurarea instituțiilor de învățământ cu materiale informative corespunzătoare dezvoltării copilului de vârstă școlară mică.

5. Utilizarea materialelor cercetării în cadrul activităților cu copiii: informarea copiilor privind dezvoltarea competențelor de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală; consilierea individuală a copiilor cu scopul de a depăși problemele ce țin de comunicare, autocunoaștere și relaționarea interpersonală; consolidarea coeziunii clasei prin crearea unui set de tradiții (felicitări cu ocazia zilei de naștere, excursii la natură, vizitarea muzeelor și teatrelor, repartizarea reciprocă a sarcinilor etc.); organizarea training-urilor pentru copii pe diverse subiecte privind comunicarea interpersonală, autocunoașterea și relațiile interpersonale.

6. Utilizarea materialelor în cadrul activităților cu părinții: informarea părinților cu privire la dezvoltarea copiilor de vârstă școlară mică; familiarizarea părinților cu privire la dezvoltarea competențelor de comunicare interpersonală, autocunoașterea obiectivă și relaționarea asertivă a copiilor cu semenii și adulții; consilierea individuală a părinților cu privire la posibilele dificultăți întâmpinate de copii în cadrul procesului de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală.

7. Dezvoltarea culturii psihologice și oferirea sprijinului psihologic în următoarele direcții: popularizarea culturii și a cunoștințelor psihologice; profilaxia și consilierea psihologică în problematica comunicării eficiente, autocunoașterii adecvate și a relaționării optime la copiii de vârstă școlară mică.

BIBLIOGRAFIA

1. BELIBOVA, Silvia. *Dezvoltarea comunicării la copiii cu deficiențe multiple*: Teză de doctor în pedagogie. Chișinău, 2015. 277 p.
2. BOLBOCEANU, Aglaida. *Psihologia comunicării*. Chișinău: Univers Pedagogic, 2007. 136 p. 978-9975-48-048-2
3. CUZNEȚOV, Larisa. *Familia ca proiect existențial*. Management familial. Chișinău: Tipografia Primex-Com, 2018, 323 p. ISBN. 978-9975-3232-7-7
4. FLOYD, Kory. *Comunicarea interpersonală*. Iași: Polirom, 2013. 504 p. ISBN 978-973-46-3341-8
5. IACOB, Luminița-Mihaela. *Comunicarea în context educativ și didactic*. În *Didactica Pro*, nr 2 (24), 2004, pp. 34-40. Chișinău: Centrul educațional Pro Didactica. ISSN 1810-6455
6. PALADI, Oxana. *Conștiința de sine și sistemul de valori ale adolescentului*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2014. 223 p. ISBN 978-9975-48-061-1
7. PLATON, Carolina. *Serviciul psihologic școlar*. Chișinău: EPIGRAF S.R.L., 2001. 167 p. ISBN 9975-903-28-2
8. RACU, Igor; RACU Iulia. *Psihologia dezvoltării. Manual (pentru uzul studenților)*. Chișinău: UPS, 2007. 257 p. ISBN 978-9975-921-26-8.
9. **ROȘCA, Maria**. *Autoaprecierea școlarului mic-calea spre cunoaștere*. În: *Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională: „Integrare prin Cercetare și Inovare”*. Chișinău: CEP USM, 2017, p. 214-217. ISBN 978-9975-71-701-4
10. **ROȘCA, Maria**. *Aspecte ale comunicării la școlarii mici*. În: *Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională: „Integrare prin cercetare și inovare”*, 8-9 noiembrie, 2018. Chișinău: CEP USM, 2018, p.269-273.
11. **ROȘCA, Maria**. *Profilul psihologic al școlarului de vârstă mică care comunică eficient*. În: *Revista științifică „Studia Universitatis Moldaviae”*, 2018, nr.9 (119), p.310-318. ISSN: 1857 2103. ISSN online: 2345 1025

12. **ROȘCA, Maria; TOLSTAIA, Svetlana.** *Rolul relațiilor interpersonale la vârsta micii școlarități.* În: Revista științifică „Studia Universitatis Moldaviae”, 2017, nr.9 (109), p.206-213 ISSN: 1857 2103. ISSN online: 2345 1025
13. **ȘTEFĂNEȚ, Diana.** *Impactul intervenției psihologice în depășirea dificultăților de relaționare interpersonală la preadolescenți.* Teză de doctor în psihologie. Chișinău, 2012. 228 p.
14. **TOLSTAIA, Svetlana; ROȘCA, Maria.** *Amici și colegi, prietenia celor mici.* În: Materialele Conferinței științifice internaționale „Învățământul superior: valențe și oportunități educaționale, de cercetare și transfer inovativ”. Chișinău: CEP USM, 2016, p.321-325. ISBN 978-9975-71-826-4
15. **TOLSTAIA, Svetlana; ROȘCA, Maria.** *Autoaprecierea și comunicarea la școlarii de vârstă mică: analiză comparativă.* În: Revista științifică „Studia Universitatis Moldaviae”. 2018, nr.9 (119), p.277-281. ISSN: 1857 2103. ISSN online: 2345 1025
16. **VERZA, Emil, VERZA, Florin-Emil.** *Psihologia vârstelor.* București: Pro Humanitate, 2000. 300 p. ISBN 973-99734-4-2
17. **АНАНЬЕВ, Б.Г.** *Структура личности.* В: Психология личности в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000, с.91-95 ISBN 5-8046-0170-9
18. **БОЖОВИЧ Л.И.** *Личность и ее формирование в детском возрасте.* СПб.: Питер, 2008. 400 с. ISBN 978-5-91180-846-4
19. **ВЫГОТСКИЙ Л.С.** *Педагогическая психология.* Под ред. Давыдова В.В. Москва: Педагогика, 1991. 480 с. ISBN 5-7155-0358-2
20. **ЛИСИНА М.И.** *Формирование личности ребенка в общении.* СПб.: Питер, 2009. 318 с. ISBN 978-5-388-00493-2
21. **РОШКА М.** *Взаимосвязь оценки и самооценки в младшем школьном возрасте.* В: European Journal of Humanities and Social Sciences, 2017, № 4, с.111-117. ISSN 2414-2344
22. **ТОЛСТАЯ С.В.** *Метафорические ассоциативные карты в семейном консультировании.* Москва, из-во Вариант, 2018. 260 с. ISBN978-5-9500877-7-6
23. **ТОЛСТАЯ С., РОШКА М.** *Проблема развития межличностных отношений в младшем школьном возрасте.* В: Научно-методический журнал «Проблемы современной науки и образования». Издатель: ООО «Олимп», 2016. № 19 (61), с.106-108. ISSN 2413-4635.
24. **ROȘCA, M.** *Virtual communication: Role and place in the interpersonal relationships of pupil.* In European Journal of Education and Applied Psychology. Scientific journal (Austria, Vienna), 2018, № 1, p.42-52. ISSN 2310-5704
25. **ROȘCA, M.** *Interpersonal communication to small pupils benchmarking.* În: European Journal of Education and Applied Psychology. Scientific journal (Austria, Vienna), 2019, № 2, p.25-29. ISSN 2310-5704
26. **TOLSTAIA, S.; ROȘCA, M.** *Self-esteem of children of primary school age. A comparative analysis.* În: Revista științifică „Studia Universitatis Moldaviae”, 2019, nr.5 (125), p.175-181. ISSN: 1857 2103

ADNOTARE

Maria Roșca. Eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică. Teză de doctor în psihologie, Chișinău, 2022

Structura tezei. Teza conține: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie (177 titluri), 8 anexe, 35 tabele și 20 figuri. Volumul tezei este de 236 pagini, din care 141 - text de bază. Rezultatele cercetării sunt publicate în 11 articole științifice.

Cuvinte cheie: școlarul mic, comunicare, comunicare interpersonală, competențe de comunicare, autocunoaștere, autoapreciere, relații interpersonale.

Domeniul de cercetare: 511.01 – Psihologie generală

Obiectul cercetării vizează particularitățile de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală la copiii de vârstă școlară mică.

Scopul cercetării constă în identificarea particularităților de comunicare, autocunoaștere și relaționare interpersonală a copiilor de vârstă școlară mică și în elaborarea unui Program de intervenție psihologică în vederea eficientizării comunicării interpersonale.

Obiectivele cercetării: analiza literaturii de specialitate privind problema comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; stabilirea metodologiei de investigare a comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; identificarea particularităților privind competențele de comunicare, nivelul de autocunoaștere și relațiile interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; elaborarea, implementarea și evaluarea eficienței unui Program de intervenție psihologică în vederea eficientizării comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; formularea concluziilor și a recomandărilor pentru psihologi, educatori, părinți și copii.

Noutatea și originalitatea științifică. Rezultatele cercetării completează cadrul teoretico-aplicativ al problematicii investigate prin diverse abordări: *teoretice* - prezentarea informației noi privind particularitățile comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale la copii de vârstă școlară mică; stabilirea profilului psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare eficientă; fundamentarea programului de intervenție psihologică orientat spre eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; *aplicative* - selectarea și argumentarea instrumentarului de cercetare; elaborarea și implementarea programului de intervenție psihologică; formularea recomandărilor pentru psihologi, educatori, părinți și copii.

Problema științifică importantă soluționată constă în identificarea particularităților de comunicare, autocunoaștere și relaționare la vârsta școlară mică, fapt ce a condiționat elaborarea unui Program de intervenție psihologică, asigurând, astfel, eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Semnificația teoretică rezidă în: sistematizarea cunoștințelor științifice privind comunicarea, autocunoașterea și relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică; identificarea particularităților comunicării, autocunoașterii și a relațiilor interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică; fundamentarea Programului de intervenție psihologică orientat spre stimularea abilităților de comunicare, dezvoltare a nivelului de autocunoaștere, ameliorare a relațiilor interpersonale în vederea eficientizării comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Valoarea aplicativă constă în: selectarea unui set de instrumente cu ajutorul cărora au fost identificate particularitățile comunicării, autocunoașterii și ale relațiilor interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; elaborarea profilului psihologic al copilului de vârstă școlară mică cu trăsături manifeste de comunicare interpersonală eficientă; validarea programului de intervenție psihologică privind eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică; completarea bazelor de date cu metode psihologice, care pot fi utilizate de psihologi, psihologi școlari, profesori în activitatea de consiliere, în activități de dezvoltare personală și formare a competențelor de comunicare, de autocunoaștere și de ameliorare a relațiilor interpersonale; utilizarea rezultatelor cercetării în procesul de formare inițială și continuă a specialiștilor și în elaborarea cursurilor din diverse domenii ale psihologiei generale, psihologiei personalității, psihologiei vârstelor, psihologiei educaționale.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele teoretice și practice ale cercetării au fost discutate și aprobate în cadrul Departamentului Psihologie al Universității de Stat din Moldova, în cadrul comisiilor metodice pedagogice, în activitatea de consultanță și consiliere psihologică a copiilor de vârstă școlară mică în gimnaziul „A.Mateevici” din satul Răușel.

ANNOTATION

Maria Rosca. Efficiency of interpersonal communication in primary school children. Doctoral Thesis in Psychology. Chisinau, 2022.

Thesis structure. The thesis contains an introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography (177 titles), 8 annexes, 35 tables, and 20 figures. The volume of the thesis is 236 pages, of which 141 - basic text. The results of the research are published in 11 scientific articles.

Keywords: primary school child, communication, interpersonal communication, communication skills, self-knowledge, self-appreciation, interpersonal relationships.

Field of research: 511.01 – General psychology

The object of the research aims at the particularities of communication, self-knowledge, and interpersonal relationships in primary school children.

Research purpose is to identify the peculiarities of communication, self-knowledge, and interpersonal relationships with primary school children and to develop a program of psychological intervention to streamline interpersonal communication.

Research objectives: analysis of the literature on the issue of communication, self-knowledge, and interpersonal relationships in primary school children; establishing the methodology for investigating communication, self-knowledge, and interpersonal relationships in primary school children; identification of the particularities features regarding the communication competence, the level of self-knowledge, and the interpersonal relations in the children of primary school-age; elaboration, implementation and evaluating the effectiveness of a Psychological Intervention Program to make interpersonal communication more efficient for primary school children; formulating the conclusions of the recommendations for psychologists, educators, parents, children.

Scientific innovation and originality. The research results complete the theoretical-applied framework of the investigated issues, through various approaches: *Theoretical*: presentation of new information on the peculiarities of communication, self-knowledge, interpersonal relationships; establishing the psychological profile of the primary school child with obvious features of effective communication; substantiation of the Psychological Intervention Program aimed at streamlining interpersonal communication in primary school children; *Applicative*: selection and argumentation of research tools, obtaining conclusive results; elaboration, implementation, and evaluation of the efficiency of the Psychological Intervention Program.

The important scientific problem solved lies in the identification of the particularities of communication, self-knowledge, and relationships at a young age, which conditioned the development of a Psychological Intervention Program, thus ensuring the efficiency of interpersonal communication in primary school children.

The theoretical importance lies in: the systematization of scientific knowledge on communication, self-knowledge, interpersonal relationships of primary school children; identifying the peculiarities of communication, self-knowledge, interpersonal relationships of primary school children; substantiation of the Psychological Intervention Program aimed at stimulating communication skills, developing the level of self-knowledge, improving interpersonal relationships to streamline interpersonal communication in children of primary school age.

The applicative value of the research consists in the selection of a set of tools that helped to identify the particularities of communication, self-knowledge, and interpersonal relationships in primary school children; the elaboration of the psychological profile of the child of small school age that manifest features of effective interpersonal communication; the validation of the Psychological Intervention Program regarding the efficiency of interpersonal communication in primary school children; formulating scientific conclusions and recommendations regarding the premises and psychological context of streamlining interpersonal communication in primary school children; the obtained results complete the methodological database on the activity of the psychological service in pre-university education institutions and in specialized centers with psychodiagnostic and practical methods that can be used by psychologists, school psychologists, teachers in counseling, personal development activities, training of communication skills, and self-knowledge, improving interpersonal relationships, etc.; the research results can be applied in the initial and continuous training process of school psychologists, pedagogues, counselors in the field, can be used in university, master's or specialization courses and continuing professional training in general psychology, personality psychology, age psychology, and educational psychology.

Implementation of the results. The obtained results were discussed and approved within the Department of Psychology of the State University of Moldova, within the pedagogical methodological commissions in the gymnasium "A.Mateevici" from Răuțel village.

АННОТАЦИЯ

Мария Рошка. Повышение эффективности межличностного общения у детей младшего школьного возраста. Диссертация на соискание ученой степени доктора психологии. Кишинев, 2022.

Структура работы: Работа состоит из аннотации на румынском, английском и русском языках, содержания, введения, трех глав, выводов и рекомендаций, библиографии (177 источников) и приложений (8). Объем работы составляет 236 страниц, 141 из которых - основной текст, содержит 20 рисунков, 35 таблиц. По результатам исследования опубликовано 11 научных работ.

Ключевые слова: младший школьник, общение, межличностное общение, навыки общения, самопознание, самооценка, межличностные отношения.

Область исследования: 511.01- Общая психология

Объект исследования: особенности общения, самопознания и межличностных отношений у детей младшего школьного возраста.

Цель исследования: выявить особенности общения, самопознания и межличностных отношений у детей младшего школьного возраста; разработать Программу психологического вмешательства, способствующую повышению эффективности межличностного общения.

Задачи исследования: проанализировать литературу по проблеме общения, самопознания и межличностных отношений у детей младшего школьного возраста; разработать методологию исследования особенностей общения, самопознания и межличностных отношений у детей младшего школьного возраста; выявить особенности навыков общения, уровня самооценки и межличностных отношений у детей младшего школьного возраста; разработать, внедрить и оценить эффективность Программы психологического вмешательства, направленную на повышение эффективности межличностного общения детей младшего школьного возраста; сформулировать выводы и разработать рекомендации для психологов, учителей, родителей, детей.

Научная новизна и оригинальность. Результаты исследования дополняют теоретико-прикладную основу изучаемых вопросов посредством различных подходов: *теоретический* - представление новых данных об особенностях общения, самопознания и межличностных отношений детей младшего школьного возраста; установление психологического профиля ребенка младшего школьного возраста с эффективной моделью межличностного общения; обоснование программы психологического вмешательства, направленной на повышение эффективности межличностного общения детей младшего школьного возраста; *прикладной* - выбор и аргументация инструментов исследования; разработка и внедрение программы психологического вмешательства; разработка рекомендаций для психологов, педагогов, родителей и детей.

Решенная значимая научная проблема состоит в установлении особенностей общения, самопознания, межличностного общения детей младшего школьного возраста, что обусловило разработку Программы психологического вмешательства, способствующей повышению эффективности межличностного общения у детей младшего школьного возраста.

Теоретическая значимость заключается в: систематизации научных знаний о развитии общения, самопознания, межличностных отношений у детей младшего школьного возраста; в установлении особенностей общения, самопознания, межличностного общения детей младшего школьного возраста; в обосновании Программы психологического вмешательства, направленной на стимулирование коммуникативных навыков, развитие уровня самопознания, улучшение межличностных отношений с целью повышения эффективности межличностного общения у детей младшего школьного возраста.

Практическая значимость состоит: в подборе методов, направленных на исследование особенностей общения, самопознания и межличностных отношений у детей младшего школьного возраста; в разработке психологического профиля ребенка младшего школьного возраста с эффективной моделью межличностного общения; в апробации Программы психологического вмешательства, направленной на повышение эффективности межличностного общения детей младшего школьного возраста; в пополнении базы данных психологическими методами, которые могут быть использованы психологами, школьными психологами, педагогами в консультировании, в лично-развивающей деятельности, в обучении коммуникативным навыкам, самопознанию и улучшению межличностных отношений; в использовании результатов исследований в процессе начальной и непрерывной подготовки специалистов, при разработке курсов по различным направлениям общей психологии, психологии личности, возрастной психологии, педагогической психологии.

Внедрение результатов. Теоретические и практические результаты исследования докладывались и обсуждались на методических семинарах Департамента Психологии Молдавского Государственного Университета, в деятельности методической комиссии гимназии им. А.Матеевича, село Рэуцел, в рамках психологического консультирования детей младшего школьного возраста.

ROȘCA Maria

**EFICIENTIZAREA COMUNICĂRII INTERPERSONALE LA
COPIII DE VÂRSTĂ SCOLARĂ MICĂ**

Specialitatea 511.01 - Psihologie generală

Teza de doctor în psihologie

Aprobat spre tipar: 04.04.2022
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de tipar: 2,0 Comanda nr. 36/22

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tiraj 40 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității de Stat din Moldova Str. Alexei Mateevici,
60, Chișinău, MD-2009